Qabel il-Gwerra...

Ix-Xena Bormliża

Kitba ta' Charles Clews

Għalkemm tajjeb jew ħażin, skond kif tifhimha, il-kitba tiegħi hija dejjem imnaqqxa bin-nostalġija, iżda xi ħadd sabni u qalli 'Ara għandekx ħila tagħtina daqsxejn ta' stampa dwar kif kienet Bormla qabel il-Gwerra'. Naturalment il-gwerra (tal-1939 - 1945), għax fil-Gwerra l-Kbira Numru 1, jien kont għadni l-anqas twelidt, anzi twelidt ftit wara li spiċċat, fl-Anno Domini 1919.

Intant, l-Ingliżi jgħidu li '*the customer is always right*', il-klijent dejjem għandu raġun, u allura naraw x'niftakru minn dak iż-żmien?

Nibdew minn l-Istrina, l-ewwel ta' Jannar, meta l-Istrina kienet għadha tingħata fl-Istrina , mhux fil-Milied bħal-lum. Kont tara tfal jiġru minn hemm għal hemm, ifittxu xi ziju jew zija, jew xi qarib ħalli jagħtihom xi sikspens, jew anke inqas (2ċ 4mls).

Il-ħwienet kienu għadhom jifthu anke fil-Ħdud u festi, u tax-xorb kont għadek issibhom armati għall-Milied, b'xi ħaxix, xi karti, u anke xi nofs tużżana larinġ imdendlin. Il-ħwienet tad-dulċiera iva kienu jkunu mħabbtin: kulħadd milli jista' jagħti dak is-souffle mingħand Spiru l-Beċċun, tar-Rina jew is-Sluta. Mhux il-**gateau** jew Black Forest, Fruit Flan, jew xi Charlotte tal-lum, imma xi soufflè tal-krema - pane di spanja u krema tal-vanilla u ċikkulata.

U xi nofs tużżana pasti, li tmur tħallashom u jibgħathomlok id-dar mal-lavrant. Imbagħad il-ħajja ta' kuljum, bis-suq dejjem mimli bin-nies, il-kummerċ għaddej dejjem. U naslu għall-Karnival, u hemm insibu lil Pawlu Cannavò, b'xi kostum oriġinali, bħal meta ħareġ bil-Lampi ta' kull daqs u ta' kull għamla, li kien skanta lil kulħadd bihom. Xi kostum bħal tal-każin. Iż-Ziegfield Follies, ta' Pawlu Flask, imitazzjoni mill-film ta' l-istess isem, li kien ġibed min jaf kemm nies lejn ir-Rialto Cinema. Għadd ta' ġuvintur ukoll ma' Żużu Pavia, li bix-xejn kien joħloq kostum, bħall-'Baħrin tal-Karnival', li kien sewa kollox (il-kostum) xelin u disa' soldi (inqas minn 10 ċenteżmi) - qmis, qalziet u beritta ta' baħri u lest. Iż-żifna? Idea fuq fuq, u mproviżawha fil-Pjazza tal-Main Guard, u meta taparsi bdew jikinsu d-deck, fgaw lil kulħadd bit-trab u ħarġuhom jiġru jiġru mill-Pjazza Main Guard.

Iżda n-nies kienu jieħdu pjaċir, jaraw il-kostumi jippreparaw, għall-isfilata, fis-Suq, u meta jiġu lura mill-Belt jagħtu l-famuża danza. U r-Realto maħnuq bil-ballijiet, mid-9.00a.m. sas-6.00p.m. u wara mid-9.00p.m. sat-3.00a.m., u t-Tlieta biss sa nofs il-lejl.

U għaddej dejjem bil-films, u l-Ħadd bil-matinée: suppost fis-sagħtejn, imma jekk

jimtela qabel (ikun xi film gwapp) jibda, u kif jispiċċa jerġa' jdawwar l-istess film - u jerġa' jimla - basta li jispiċċa qabel ix-show tas-6.30p.m.

U niġu għall-Ġimgħa l-Kbira, allura. Bosta kienu jieħdu parti, u jaħsbu minn qabel, bħal issa, iżda kont tara ħaġa dak iż-żmien. Fl-eżerċizzi spiritwali, il-ħwienet kienu kollha jagħlqu waqt il-priedki, u oħra, fil-kunċert ġenerali tal-marċi funebri, il-barklori kollha kont issibhom quddiem il-każin tal-banda, ħalli jisimgħuhom, forsi, kif qalli darba Ġuże ta' Ġwann, għax fil-proċessjoni kienu jkunu jaħdmu. Il-proċessjoni, mbagħad, kulħadd igawdiha, għax min għandu tifel, raġel, ħuħ jakkumpanja, imur u jgawdu l-marċi li għalihom il-banda San Ġorġ minn dejjem kienet famuża, ta' Melilli, Miruzzi e bella compania.

U l-Irxoxt! Dak iż-żmien il-Glorja kienet tindaqq is-Sibt filgħodu u allura ferneżija fil-knisja ħalli jitneħħa l-għata vjola minn fuq l-artali kollha, mad-daqq tal-Glorja. Xi rġiel jiġru jqaċċtu l-fjuri ta' madwar il-vari tal-Ġimgħa l-Kbira, ħalli jieħduhom lejn id-dar, jitfgħuhom fi fliskatur bl-ilma, u b'dak l-ilma issa 'mbierek', jaħslu wiċċ it-tfal żgħar li jkollhom. U mal-ewwel tokk tal-Glorja, bosta żgħażagħ jaqbżu 'l baħar, spiss kiesaħ silġ, fix-Xatt ta' Bormla.

Imbagħad il-Ħadd filgħodu mat-tlieta u nofs, jibda jinstema' t-tambur u l-fifra, u żgur hemm issib lil Broġju u Ġużeppi ż-Żorba. Iz-ziju tal-mara Ġużeppi kien qalli, li kienu jiftehmu mal-pulizija tal-għassa, ħalli jmorru jqajmuhom. Hu, qalli, kien ikun diġà lest bit-tambur. U l-famuża ġirja, u tfal fuq spallejn missirijiethom jgħollu l-figolla kif jasal ħdejhom l-Irxoxt, u jitolbuh biex "Kristu Rxoxta Berikhieli". U Bugeja & Co. quddiem sejrin itambru.

L-Irxoxt kien dari joħroġ kmieni u wara li jidħol kienet titqaddes il-quddiesa. U naslu għall-Erbgħa ta' wara l-Irxoxt - San Girgor. U allura nerġgħu għar-rutina, uħud imorru San Girgor, dari sempliċiment mawra sa Marsaxlokk - min kien jista'.

Kien hemm żmien meta kien ikun hemm il-Marching Out, mixja ma' 'tal-Każin', sar-

Il-ġirja tradizzjonali ta' l-Irxoxt

Ramla ta' San Tumas, u filgħaxija, dejjem bil-mixi, kienu jiġu lura bil-palm f'idejhom, u folla nies tilqagħhom ix-Xgħajra. Kienu qaluli li sal-1921, din kienet għadha ssir.

Bħan-nies tal-Kottonera, il-Bormliżi kienu jħobbu jgawdu l-festi tal-ġirien tagħhom, u kienu jibdew mill-festa ta' San Ġużepp fil-Kalkara: kont tara serbut nies niżlin kemm lejlet il-festa u kemm f'nharha. L-istess kienu jmorru għall-festa ta' l-Isla, u ż-żewġ festi tal-Birgu - San Lawrenz u San Duminku, u l-oħrajn kienu jirreċiprokaw.

Dejjem għaddej, naturalment, kien l-interess fil-futbol, meta kemm it-team tal-First Division u kemm il-Little St George's bħal kull team ieħor kienu daqqa jgħaddu minn fażi tajba u daqqa forsi inqas. Kien hemm epoka meta bdew saħansitra jġibu plejers barranin, bħal Sepocz, Frisch, Taggart u tant oħrajn fi żmien meta l-futbol Malti kien għaddej minn fażi sabiħa. U l-partitarji kienu jmorru l-ground bi ħġarhom. Meta kien jasal Settembru, erħilhom il-partitarji, jitilgħu lejn il-Foss Tal-Balla, l-iżjed meta l-każin kien ġieb lil Leo Drucker bħala player-coach, jarawh jittrenjahom.

U naslu għall-Milied: is-suq jibda minn ġranet qabel jurik lil kulħadd jarma: il-posti, Wiġi ta' Dun Marju, li kien jarma tilar ħdejn tilar bil-frott u ikel tal-Milied, kien jibda mit-taraġ li jagħti għal San Pawl, mat-triq, bil-*messmen* jixtru ħalli jieħdu abbord minn kollox.

Dak iż–żmien, sa nofs il-lejl ta' l-24 ta' Diċembru kien vġili, u allura kont trid tkun sajjem biex titqarben fil-quddiesa ta' nofs il-lejl. Allura, l-istess, il-ħwienet tax-xorb kienu jagħlqu, kulħadd għall-quddiesa ta' nofs il-lejl, u wara ikla iklun, li jkun qed ilestilhom tal-ħanut, majjal fil-forn, patata u naturalment xarba nobis.

Bormla qabel il-gwerra kien hemm ċerti landmarks ħalli nsejħulhom hekk, bħal ngħidu aħna id-dolċiera li semmejna, Wenzu tal-Lewż għal ħanut sabiħ tax-xorb, Pavia għaż-żebgħa u ironmongery, Wiġi tal-Laħam, Ċensu Cannavò u ħuh barbiera li l-ħanut tagħhom aktar kien każin milli ħanut, Masu Hicks, li kien darba jilgħab il-futbol mas-St George's u kien jittrikkja *full backs* Ingliżi tliet darbiet daqsu, l-aħwa 'tal-Filju', għall-gazzetti Anġlu Portelli, Tal-Grada, li kien ikollu nbid mill-btieti u jgħidlek jekk tridu Spanjol, ta' Ċipru, ta' Sqallija jew ta'... min jaf fejn aktar.

Jissemma kien iż-Żebbuġi, grocer, u maġembu, imsemmi kien hemm Ġakki ta' Ġwann bis-salami, Caruana tal-ħwejjeġ u tant u tant oħrajn li jaħfruli jekk insejthom.

Kien żmien ieħor, u għandu jkunu kulħadd kien kuntent u jieħu gost b'kollox. Imma n-nostalġija qarrieqa, tfakkrek fis-sabiħ biss? Hekk għandu jkun! Għax dik ix-xena qed inġibha quddiem għajnejja qisni qed nara film. Film li ferm jogħġobni!

Ta' min isemmi...

Minn **The Malta Times** tas-16 ta' Ġunju, 1899: (Reklam) Windsor Castle Aerated Water Factory. Finest Materials, purest waters and lowest of prices. Messrs Micallef & Balzan, 153, Strada San Paolo, Cospicua.

Angelo Dalli, Professor of mandoline (sic); flute and guitar, 19, Strada San Giorgio, Cospicua. Orders may be left with E. Farrugia, 276, Strada Reale, Valletta.

(5 ta' Jannar, 1900)

Daily Malta Chronicle (Awissu, 1900)

Ninsabu ferħanin li sirna nafu li s-Sur Agostino Levanzin, B.A., spiżjar f'Bormla, 18, Strada Santa Margherita, qrib il-Barracks ta' Verdala, fetaħ fl-Economical Dispensary and Surgery, Dipartiment tad-Dentistrija ġdid, mgħammar bl-apparat modern kollu, fejn snien mhux biss jiġu maqlugħa u mnaddfin b'metodi mingħajr uġigħ, imma wkoll, snien artifiċjali jiġu magħmula fid-deheb, platinu u *vulcanite* bi prezzijiet tassew moderati. Kamra privata għall-operazzjonijiet u konsulti. Attendenza kuljum wara nofsinhar barra l-Ħadd. *(Traduzzjoni mill-Ingliż)*

(*Mir-rubrika 'A Century Ago'* ta' *The Times*)

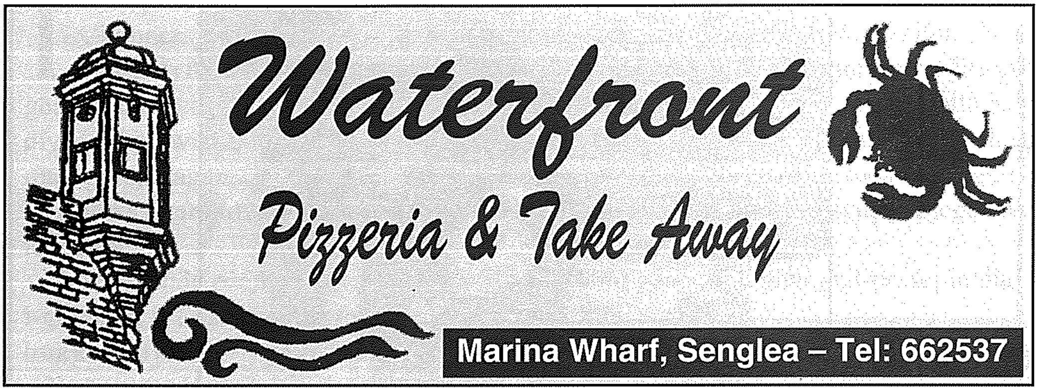

Refreshments and snacks at the touch of a button.

VERTEX VENDING SERVICES LTD

42B, Carmel Street, Fgura PLA 13
Tel: 667059/0949 5326
Fax: 667060

Suppliers of coin operated vending machines and related services

JUVE TAILORING

GĦAL ĦJATA MODERNA U XOGĦOL TAJJEB.
ISSIBU WKOLL DRAPPIJIET FINI
TAL-WOOL WORSTED U TERRYLENE.

52, St Francis Street, Cospicua
(Fuq San Pawl)